

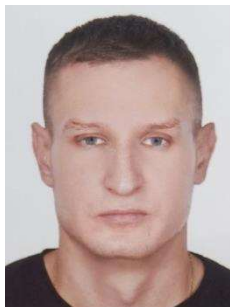
gender studies in Ukrainian science lead us to the conclusion that any attempt to establish firm criteria for analysis or rigid boundaries of the methodology used will harm the very spirit of scientific research in feminist philosophy. As the results of the analysis show, gender theory shares with postmodernism many methods of philosophical research characteristic of the Western European scientific tradition, while at the same time questioning such a style of philosophizing that insists on the objectivity and universality of modern epistemology. The above analysis allows us to conclude that gender theory, in its attempts to trace the relationship between the social and sexual in culture, relies mainly on the methodology of the social construction of gender.

The article points out that when scientists consider gender as a natural barrier in social relations they note certain difficulties in the analysis of sex and gender. Although the main attention focused on the denaturalization of gender, feminists face great problems when thinking about the meanings of the concept natural / unnatural by E Keller. The natural more and more ceases to exist as opposed to the social or cultural; while the feminist challenge inevitably reaches the very foundation of the modern epistemological system due to the omnipresence of gender. The author points out that theorists emphasize that the problem of gender differences remains very relevant for both feminist thought and postmodernism in general, while gender itself requires further analysis, since it is understood that gender functions as a difference that creates differences; alternatives concepts outside of woman are general humanism, materialized femininity or postmodern pluralism.

Keywords: *feminist challenge, gender theory, postmodern philosophy, women's studies, gender.*

УДК 340.12

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-2-194-200

Вадим БАБАНИН©

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ВПЛИВ РИМСЬКОЇ ІДЕЇ ЗАГАЛЬНОГО БЛАГА НА СУЧАСНУ СИСТЕМУ ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ

Розглянуто наявні розбіжності вчених щодо питання про сутність римського права і його дуалізм у цілому і про визначення римського «індивідуалізму». Досліджено, що пануючий в сучасній юридичній науці погляд на приватне право як виняткову сферу індивіда, де він «прихований» від держави, не сягає своїм корінням у давньоримський світогляд. Визначено, що таке розуміння дуалізму приватного та публічного не було у римському суспільстві. Акцентовано, що неможливо різко розмежувати публічне та приватне римське право. Встановлено, що саме публічне як відзеркалення причетності до громадських справ, де громадянин діє як повноправний суб'єкт римського права, впливає на розвиток індивідуума як вільну особистість, на яку покладалася уся відповідальність за долю держави у республіканському Римі.

Ключові слова: *приватний аспект римського права, особисте благо у римському праві, публічний аспект римського права, світогляд часів республіканського Риму, правові цінності республіканського Риму, приватний інтерес і загальне благо у республіканському Римі.*

Постановка проблеми. Проблема розмежування публічного і приватного права виходить за межі суто правових досліджень і найтіснішим чином пов'язана з питаннями взаємин особистості і держави. Зважаючи на необхідність подальшого вдосконалення законодавства в цій площині, постає актуальність аналізу з погляду вирішення найважливішої філософсько-етичної та соціально-правової проблеми підпорядкованості особистості і держави. Розрізнення приватного і публічного для римського права не мало того концептуального значення, яке надала цьому, протиставивши їх, юридична наука більш пізнього часу. Публічне було сферою розвитку індивіда, бо тільки у громадських справах, у своїй причетності до історії свого великого міста громадянин – повноправний суб'єкт римського права – розвивав себе як вільну особистість, на яку покладалася уся відповідальність за долю держави.

© В. Бабанін, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6604-0879>

k_fp@dduvs.in.ua

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Основні питання зазначеної проблеми вивчало чимало учених. З погляду юридичного аналізу, теоретичну розробку питання римського права здійснили такі вчені, як: С. Алексєєв, С. Гусарєв, А. Дембінські, В. Лемак, О. Мережко, В. Нерсесянц, І. Новицький, І. Перетерський, С. Рабінович, Ю. Тихомиров. Філософсько-правові аспекти розбудови римського права розглядали В. Бачинін, В. Бігун, М. Гуренко-Вайцман, Г. Данильян, А. Козловський, М. Костицький, О. Литвинова, С. Максимов та інші. Зважаючи на важливість досвіду щодо розбудови сучасної системи правових цінностей, необхідність виконання дослідження є актуальною.

Мета статті: розкрити ціннісний вимір публічного аспекту римського права часів республіки, висвітлити роль і значення постаті М. Т. Ціцерона у становленні республіканських цінностей Стародавнього Риму; проаналізувати, ґрунтуючись на вивченні спадщини М. Т. Ціцерона, онтологічну складову відносин людина-держава у його філософсько-правових поглядах; проаналізувати державницький характер політико-правових поглядів М. Т. Ціцерона та визначити значущість накопиченого в античній (римській) період досвіду для зміцнення держави, збереження суспільної злагоди та миру, громадянського порядку, морально-етичних цінностей сьогодення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах Україна проходить процес європеїзації. Сучасне становище правової реальності життя вимагає від нашої країни швидких кроків щодо узгодженості з європейськими нормами права. Ми розуміємо, що, з одного боку, норми права не можуть бути лише нормами повинності, примусу або веління з боку держави і зводитися до виконання суб'єктом «волі держави», але, з іншого боку, правовідносини ґрунтуються на понятті обов'язку, тобто виходять із діалектичного поєднання у життєдіяльності особи-громадянина його прав і обов'язків. Усі сторони життя римлян регулювалися нормами права. У приватному житті громадян того часу практично не було незалежної від суспільства сфери. Оскільки римська юриспруденція була зосереджена на розробці практичного аспекту права і не прагнула до формулювання теоретичних положень і дефініцій, виокремлення у праві публічно-правової та приватноправової сфери було зумовлено практичною та педагогічною цілями. З практичного погляду категорії *ius privatum* і *ius publicum* мали в римському праві значення у процесуальному аспекті. Приватно-правові відносини захищалися в порядку цивільного судочинства, публічно-правові відносини охоронялися у кримінальному чи адміністративному порядку. З цієї причини, наприклад, римське кримінальне право спочатку не містило у собі делікти (крадіжка, грабіж, образа, сексуальне домагання та ін.), оскільки тільки стосовно *crimen* (злочинів), на відміну від *delictum*, застосовувався порядок публічного судочинства (*iudicia publica*), при цьому звинувачення (*accusatio*) міг висунути будь-який римський громадянин: публічне (суспільне) судочинство (*iudicium publicum*) називається так тому, що будь-який громадянин із римського народу (*civis ex populo*) може почати кримінальне переслідування.

Від великої спадщини республіканського періоду збереглося небагато автентичних джерел, до того ж у вигляді уривків. Водночас відомо, що Тіт Лівій (59–17 рр.) писав про Закони XII таблиць, що вони – «джерело усього публічного і приватного права» («*fons omnis publici privatique iuris*»). Зважаючи на це, можна припустити, що на той момент вже існував поділ права на публічне та приватне. Треба акцентувати, що поділ римського права на публічне і приватне є дуже важливим з огляду на його «ціннісну складову», оскільки римські суспільні цінності не залишилися незмінними до кінця бурхливої історії «*urbis perpetuae*» («вічного міста»).

Відомо, що у римському праві республіканського періоду є класифікація злочинних діянь на злочини (*crimen*) і делікти (*delictum*).

Crimen – це злочин, неправомірне діяння проти державного і суспільного устрою, переслідуване, на відміну від *delictum*, публічним звинуваченням. Наприклад, образа народу, порушення його прерогатив кваліфікується як «образ величності» (*crimen laesae maiestatis*). Ця категорія злочинів розглядається як публічні злочини, тобто злочини проти народу, проти суспільства (латинський прикметник «*publicus*» походить від іменника «*populus*» [1, с. 351]. Крім того, в законах Августа про приватне і публічне судочинство (17 р. до н. е.), є регламентація обох галузей. Знову можна припустити, що йдеться про публічне та приватне судочинство.

Хоча в окремих дослідників зустрічається думка про те, що римляни розрізняли

ius publicum і *ius privatum* вже в царський період («час царів»).

Отже, спираючись на наведені судження і досліджуваний історичний матеріал, видається цілком обґрунтованим говорити про «республіканську сутність» римського права в період його поділу на публічне і приватне та стверджувати, що саме соціальні ціннісні принципи, які втілюють ідеали Римської республіки, лежать в основі римського права і визначають його ідейно-змістовний центр.

Треба також зазначити, що під час вивчення проблеми публічного та приватного в римському праві можна зіткнутися з певними труднощами, насамперед, джерелознавчого характеру. Зважаючи на те, що не можна, як уже було зазначено, зводити усі правові явища до текстів джерел права, відомості про правові ідеї, що базуються на ціннісних уявленнях римлян, можна почерпнути не тільки із Законів XII таблиць або Дигест Юстиніана, але також із різних античних джерел. На жаль, нормативні джерела, історичні пам'ятники і наукові трактати в галузі права тієї епохи майже не збереглися, що ускладнює сучасний аналіз римського, переважно публічного права і оцінку його норм у світлі соціально-етичних цінностей та ідеалів республіканського періоду.

Зазначимо в цьому зв'язку, що об'єктивному аналізу цінностей римської цивілізації, незважаючи на їх привабливість, перешкоджають, на нашу думку, по-перше, християнська традиція, яка не має підстав для доброї пам'яті про Рим (наприклад, про імператора Траяна, одного з кращих, за визнанням самих римлян, імператорів, під час правління якого були жорстокі гоніння християн); по-друге, рабовласницький характер Римської держави. Крім того, епоху «божевілля імператорів» глибоко і яскраво висвітлено у працях Тацита, «Життєписах 12 цезарів» Светонія і творах інших римських «скрипторів», тоді як час правління династії Флавіїв, що відродили ідеали та цінності республіканського Риму, описано тільки у Светонія і в неповному обсязі, оскільки зі смертю історика оповідь обривається. Було також написано (грецькою) «Загальну історію» Кассія Діона, але багато книг збереглося лише у фрагментах творів візантійських авторів.

Тому важливе значення має, на нашу думку, так зване «право юридичних висловів», яке ще Л. Петражицький відносив до числа найважливіших джерел, вважаючи його близьким до «прецедентного і загальнонародного права». Філософські цінностей представлено також у працях римських мислителів – Саллюстія, Плінія молодшого, Сенеки, Марка Аврелія, і, насамперед, М. Т. Ціцерона, який є однією з ключових фігур римської культури (за образним висловом Г. Кнабе, «центру і втілення духовної культури давньоримського народу»). Зазначимо, що для більш точного відтворення філософських поглядів римських мислителів, важливих для осягнення «духу часу» – цінностей римської епохи, а також суджень авторитетних романістів з цих питань, ми умисно не уникали численного їх цитування.

Ідеї, що дозволяють говорити про систему суспільних цінностей Риму, проявляються і в міфах, етимології, символіці. Адже загальноновизнано, що життя народу, його установи, його вірування і мистецтва суть тільки видимі продукти його невидимої душі народу. Саме тому вагаємо за доцільне звернення в цьому дослідженні до римської міфології.

Для пізнання істинності тексту необхідно досліджувати історичний контекст його написання, тому розуміння біографічного та історико-культурного фону, на якому створювався текст, сприяє розумінню його значення. Прикладом помилкового тлумачення тексту є поширена думка про те, що римське право виправдовувало свавілля імператорів, яке зроблено на основі відомих тверджень Ульпіана: «Принцепс вільний від дотримання законів», «Що бажано принцепсу, то має силу закону». Однак ці твердження не означали визнання права принцепса на свавілля, оскільки висловлені Ульпіаном не в ролі загального положення, а в конкретному контексті стосовно двох законів про спадкові права патрона після смерті відпущеника, так що малося на увазі, що принцепс є вільним від дотримання саме цих законів, тому що може змінити коло або права спадкоємців.

Отже, для осягнення «духу римського права», для розуміння і тлумачення його норм і юридичних явищ у тому ж смислі, в якому їх сприймали давньоримські юристи, крім застосування таких наук, як філософія, історія, культурологія, необхідний і історико-лінгвістичний аналіз, який вимагає дослідження «як на мікрорівні слів, пропозицій і параграфів, так і на макрорівні тексту в рамках відповідного дискурсу

сміслового горизонту тієї чи іншої культури, її коду» [2, с. 128–129]. По суті, кожна категорія римського права передбачає і вимагає розшифровки, розкриття її смислу.

При цьому необхідно наголосити, що наявні погляди щодо значення тексту не завжди зводяться до єдиної думки, а отже, треба визнати можливість різних інтерпретацій одного і того самого тексту (хоча, звичайно, його тлумачення не є повністю суб'єктивним, оскільки сам текст створює межі свого розуміння). Пояснюється це, на нашу думку, тим, що проєктоване значення зумовлене упередженням інтерпретатора, тимчасом як текст може надавати відмінний від цього історико-культурний аспект. А те, що античність – «інший горизонт», зауважувало багато її дослідників. Наведемо лише кілька цитат із праць великих учених: «Ось сумлінна омана, яку ми повинні, нарешті, подолати, а саме, що античність є близькою нам внутрішньо, тому що ми нібито її учні та нащадки, між тим як на ділі ми – її обожнювачі...». «При всьому великому впливі Риму на романо-германські держави, які утворилися на його руїнах хіба історія Європи є подальшим розвитком початків зниклого римського світу?» [3, с. 85]. «Історики вчинили би правильно, якби постаралися зрозуміти душу людей античної епохи, а не приписувати їм своє власне...».

Про те, як легко допустити помилку, перенісши сучасні уявлення про державу і право у часи Стародавнього Риму, громадяни якого поєднували з цими уявленнями зовсім інші ідеї, писав і Р. Єрінг: «Римляни, вживаючи латинські слова *ius, lex, res publica* тощо, тлумачили собі ці поняття в іншому розумінні, ніж ми у відповідних виразах нашої мови, до яких пристають усі політичні погляди нашого століття, і ми несвідомо вносимо з кожним словом що-небудь помилкове в римську державу».

О. Шпенглер, вказуючи на особливість античного світосприйняття («Цезар сприймав своє походження від Венери як, принаймні, таке, що не суперечить здоровому глузду»), розмірковував про те, що сучасній західній людині майже неможливо заново пережити такі душевні стани, наголошував, що «ми не маємо права просто ігнорувати цей факт у контексті проблеми історії».

Додатковою складністю є мова оригіналу – латинська, «мертва» мова, що не має її носіїв, які могли б пояснити ті чи інші нюанси значень і смислу. Треба особливо виокремити питання термінології. У романістиці є базові поняття, зміст яких у різних учених відображає суперечливу інформацію. Одне з таких концептуальних понять – «індивідуалізм», що є, по суті, віссю, навколо якої зосереджені судження про римське право. У сучасній юридичній літературі поняття «індивідуалізм», застосовуване до римського права, однозначно трактується як «вільний і самостійний в господарському та громадянському розумінні стан індивіда», який протиставляється «соціальній уніфікації й тоталітарному згуртуванню».

Інше розуміння індивідуалізму римлян ми знаходимо у Ф. Зелінського, який стверджував, що античність і індивідуалізм – поняття споріднені, але при цьому наголошував, що розвинений індивідуалізм античності можна розуміти як «пробудження особистої совісті та особистої вільної творчості», пояснюючи це на прикладі римських сенаторів, серед яких були найрізноманітніші характери і які, як вказував історик, на відміну від сучасних парламентаріїв, не віддавали свою свободу вибору і особисту совість у кабалу партії, осередку, напряду, і тому їх політичні рішення були справою тільки їх особистих переконань.

Вказуючи на індивідуалізм римлян, Р. Єрінг ототожнював його з принципом суб'єктивної волі, який, на думку вченого, є основою створення римського права взагалі, проте був переконаний в тому, що «римлянин ... підпорядковує нижче вищому, окреме загальному» [9, с. 278–279]. Інші дослідники, зокрема С. Муромцев, також наголошував на «індивідуалізмі господарського, політичного, розумового та морального життя римського народу», і вказував, що «для правильного розуміння культурної ролі індивідуалізму треба правильно уявляти собі його ставлення до громадськості». Розвиток індивідуалізму супроводжується розвитком громадськості, але ніяк не вороже, що передбачається іноді буденними уявленнями про цей предмет.

Отже, як можна переконатися, наявні розбіжності вчених щодо питання про сутність римського права і його дуалізм загалом та про визначення римського «індивідуалізму» зокрема свідчать про те, що ці проблеми в принципі нерозв'язні поза аксіологічним аспектом і нагально вимагають розгляду конкретних історичних і політико-ідеологічних умов та ціннісних орієнтирів римського суспільства.

Ми дотримуємося тієї позиції, що виділення в римському праві публічного та

приватного належить до періоду ранньої республіки, деякі ідеали якої зберігалися в більш-менш незмінній формі в усій історії Риму. Становлення Римської імперії в епоху принципату Августа відбувалося з використанням традиційних римських політичних інститутів (народних зборів, сенату, системи магістратур) і республіканської ідеології, яка була спрямована на відродження чеснот предків, прославлення величчя Риму і високої честі бути його громадянином. У системі цінностей першорядне значення так само має *Roma superba* («прекрасний Рим»), а горде «*Civis Romanus sum*» («Я – римський громадянин!») так само містить у собі самоствердження римлянина як носія невід'ємних громадянських прав та обов'язків. В офіційній ідеології домінувала ідея нерозривної єдності людини та держави, і ця єдність проголошувалася нормою державного і політичного розвитку. Співвідношення «загального блага» (*bonum commune*), яке в Римі розумілося як вище благо держави, і «індивідуального блага», або, за визначенням Ульпіана та інших римських авторів, «користі» (*utilitas*), вирішувалося римською філософією і правом в іншій площині. Пліній молодший так узагальнює роздуми щодо цього: «Треба ставити суспільну користь вище приватної, вічне – вище минушого...».

Розгляду співвідношення категорії «корисне» і поняття «вище благо», що визначається як «морально-прекрасне», до якого треба прагнути «заради нього самого», приділяє увагу М. Т. Ціцерон у своїх трактатах «Про обов'язки», «Про закони». Продовжуючи ідеї греків, М. Т. Ціцерон стверджує, що треба прагнути до цього вищого (загального) блага; а користь, вигода, яка не узгоджується з морально-прекрасним, є лише видимістю користі, що віддаляє людей від морально-прекрасного.

Більше того, ми дослідили, що не тільки ставити те, що видається корисним, вище того, що є прекрасним у моральному відношенні, але навіть порівнювати одне з іншим і при цьому скільки-небудь сумніватися – ганебно.

Вирішуючи питання про співвідношення «загального блага» і користі окремої особи у практичному вимірі, треба намагатися по можливості піклуватися і про «громадян в сукупності, і про окремих осіб, причому про останніх не меншою мірою, але так, щоб це або було на користь державі, або, щонайменше, не шкодило їй». Наступне міркування Ціцерона свідчить про абсолютне панування в римському суспільстві ідеї «загального блага», що допускає можливість пожертвувати заради нього життям людей: «Якби ти заради своєї користі забрав що-небудь у людини в усіх відношеннях непотрібного, то ти вчинив би нелюдяно і в порушення закону природи; але якби ти був такою людиною, що могла би принести велику користь державі і людському суспільству..., то – якби ти саме з цією метою що-небудь забрав у ближнього – це не заслужило б осуду. Тому сам закон природи, що охороняє і оберігає інтереси людей, звичайно, визначить, що засоби, необхідні для життя, від людини бездіяльної і непотрібної, повинні передаватися мудрому і хороброму чоловікові; адже якщо він загине, то його смерть завдасть великої шкоди загальним інтересам...». Не треба вважати, що це тільки абстрактне філософствування: римська історія дає численні приклади практичного втілення в життя цього підходу. Досить згадати події, що супроводжували страту рабів Педанія Секунда і висловлювання одного з римських сенаторів: «Зразкове покарання, поширене на багатьох, містить у собі частку несправедливості, яка, будучи злом для окремих осіб, відшкодовується суспільною користю». Як інший приклад можна навести слова сенатора Касія, який коментував децимацію (страту кожного десятого воїна в покарання за боягузтво або невиконання наказу усім підрозділом): «Коли страчують десятого в загоні, який утік з поля бою, то не буває хіба, що жереб падає і на сміливця? У всякій великій справі відбувається деяка несправедливість; але нещастя деяких із надлишком окупається благополуччям усіх». Так у реальній, конкретній формі виражається головна вихідна теза римського права – «*Salus populi suprema lex*» («Благо народу – найвищий закон»), який постулює верховенство «блага» («інтересу») не окремої особи, а народу.

Таким чином, поняття публічного інтересу набуває конституційно-нормативного характеру і прямо використовується в текстах римських джерел права у формі «суспільної користі», «блага народу». «Держава і народ є рівнозначними..., що належало державі – належало індивідуумам, її інтереси – їхні інтереси...». Прикладів цьому безліч, але наведемо тільки один: коли в республіканському Римі постало питання про законне повернення прав, відібраних Суллою, синам «проскрибованих», то вони з урахуванням політичної ситуації та під впливом палких промов М. Т. Ціцерона, в яких він закликав їх тимчасово не вимагати цього в ім'я вищих державних інтересів,

відмовилися «від своїх природних і насущних претензій в ім'я чого? В ім'я Республіки (res publica)».

Зрозуміло, громадянська єдність була більшою мірою ідеалом: економічний розвиток призводив до зростання економічної нерівності, до посилення соціальної боротьби. Поступово змінювалася традиційно сформована система соціальних зв'язків. Проте – і це важливо уявляти для правильного розуміння суті процесів – усі ці зміни, хоча і проявлялися в діях окремих людей і соціальних груп, не стали ще усвідомленим компонентом суспільної свідомості. Стосовно держави римлянин раніше відчував глибокий пієтет і поклоніння: в римській свідомості ці традиції були занадто сильними, щоб ними можна було знехтувати. З огляду на цю особливість Р. Єрінг називає римський характер «системою дисциплінованого егоїзму», пояснюючи, що «головним, основним початком цієї системи є те, що підпорядковане повинно бути пожертвоване вищому, індивідуум – державі»: «Римлянин знав, що його індивідуальне благо обумовлено благом держави..., що вигоди, які купуються безчестям, боягузством, малодушністю і т. ін., тільки видимі, що тільки ... честю, хоробрістю, правдивістю можна досягти міцних результатів. Але це знання є в той же час обов'язок і воля, тобто національне почуття обов'язку вимагає від римлянина такого способу дій... На найвищій точці римської величі – відданості римській державі... все, до чого він прагне для себе, це принести себе в жертву егоїзму держави». У посткласичну епоху відцентрові сили, що розривають суспільство, усе більше нарастають, особистість починає відокремлюватися від суспільства, усе більше усвідомлюючи свої окремі, приватні інтереси і висуваючи їх на перший план. Науковці вказують на індивідуалізацію римського суспільства, зазначаючи, що її вплив можна побачити в поступово посилюваному намаганні індивіда звільнитися від усього, що в минулому обмежувало його особисту свободу: від правил національної релігії та обов'язків родових зв'язків, а також і сімейних, від забор'язань перед суспільством і державою. У зв'язку з цим вчені роблять надзвичайно важливий висновок. Вони наголошують, що саме така індивідуалізація позитивно вплинула на розвиток приватного права, але мала негативний вплив на існування та життєвість республіканського ладу, можливо, саме завдяки тому, що склалося суспільство, де інтереси приватної особи (або приватне) переважали над інтересами вітчизни і держави (або публічне). Але примітно, що саме в цей період став виявлятися такий характер правління імператорів, який характеризувався жорсткою регламентацією і нівелюванням політичного і громадського життя, що призвело до встановлення своєрідного військово-авторитарного режиму і централізації управління країною. «Єдиний порядок» повинен був, за задумом влади, охопити усе суспільне життя Римської держави, передусім життя міст: центральна влада втручалася в усі деталі внутрішнього життя на місцях, а закони цього періоду демонструють «прагнення держави регулювати усі сторони життя своїх підданих, у тому числі й відносини між господарем і його власністю – рабом» [4, с. 119–122]. Отже, цей період розвитку римського держави характеризується посиленням регулювання державою сфери майнових та інших інтересів індивідів і розширенням публічної сфери права. Одним із найважливіших факторів, що вплинули на цей процес, є територіальне розширення Римської імперії, що докорінно змінило зміст і сам суб'єктний склад римського громадянства (у 212 р. едиктом Каракалли права римського громадянства були надані усьому населенню Римської імперії).

Висновки. Зміни в суспільній структурі не могли не вплинути на соціально-правове становище суспільства, внаслідок чого поступово відбувається втрата ціннісного змісту громадянства, римлянин перестає бути громадянином в ідеологічному плані, зберігаючи лише свій правовий статус. Імперський Рим, що вмів у собі різномірні національно-культурні утворення, перестав бути культурно гомогенним, що спричинило кризу всієї системи римських цінностей, ця різномірність мала негативний вплив. Досліджуючи систему духовних цінностей Давнього Риму з позиції правової онтології, ми дослідили публічний аспект права республіканського Риму. Аналіз допоміг встановити, що моральна сфера у римському праві нероздільна з правовою сферою. У цьому сенсі важливо наголосити, що і сучасне правове середовище також має бути зосередженим на таких питаннях. Одним із державних «інструментів» у цій діяльності є державні служби, які займають одну з основних позицій у діяльності суб'єктів державного управління. Основною доктриною будь-яких державних послуг є концепція служіння держави людині та громадянину [5, с. 198]. Цікаво, що залучення римського

суспільства до системи цінностей, найперше релігійних, здійснювалося через навчання, освіти, виховання молоді. Важливо, що з позиції правової антропології в праворозумінні римлян, по-перше, поняття «res publica» (спільна справа) становило основу публічного аспекту права, по-друге, maiestas (велич) означало могутність держави у республіканську й імперську епохи, по-третє, honor (честь) відображало ступінь величчя громадянина в суспільстві, що слугувало нагородою за virtus (мужність і доблесть). Важливо, як історичне застереження, також вказати, що з позиції правової онтології, занепад духовних цінностей – «традиційних опор» права – призвів до руйнування правових засад Римської держави і занепаду римсько-еллінської цивілізації.

Список використаних джерел

1. Скорина Л. П. Латинська мова для юристів. Київ : Атіка, 2009. 416 с.
2. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса: АО БАХВА, 2001. 328 с.
3. Дембінські А. Римське право та правова культура Європи. Люблін, 2008. 150 с.
4. Петков С. Римське право як основа для побудови сучасної ефективної публічно-правової моделі відносин між владою та громадянином: питання юридичної деліктології. *Форум права*. 2011. № 1. С. 756–770.
5. Skyba E., Polishchuk M. Legal Component of the Concept of Provision of public services. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. № 1. S. 194–201.

Надійшла до редакції 26.05.2022

References

1. Skoryna, L. P. (2009) *Latynska mova dlia yurystiv* [Latin for lawyers]. Kyiv : Atika, 416 p. [in Ukr.].
2. Kharytonov, Ye. O. (2001) *Istoriia pryvatnoho prava Yevropy: Zakhidna tradytsiia*. Odesa: AO BAKhVA, 328 p. [in Ukr.].
3. Dembinski, A. (2008) *Rymske pravo ta pravova kultura Yevropy* [Roman law and legal culture of Europe]. Liublin., 150 p. [in Ukr.].
4. Pietkov, S. (2011) *Rymske pravo yak osnova dlia pobudovy suchasnoi efektyvnoi publichno-pravovoi modeli vidnosyn mizh vladoiu ta hromadianynom: pytannia yurydychnoi deliktologii* [Roman law as a basis for building a modern effective public law model of relations between government and the citizen: the question of legal tort]. *Forum prava..* № 1, pp. 756–770. [in Ukr.].
5. Skyba, E., Polishchuk, M. (2019) *Legal Component of the Concept of Provision of public services*. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 5. № 1, pp. 194–201.

ABSTRACT

Vadym Babanin. Impact of the Roman idea of the common good on the modern system of legal values. The research studies the existing differences of scholars on the essence of Roman law and its dualism in general and on the definition of Roman «individualism». The analysis considers that the prevailing view of private law in modern legal science as an exclusive sphere of the individual, where the citizen is «hidden» from the state, does not have its roots in the ancient Roman worldview. The scientific analysis determines that such an understanding of the dualism of private and public did not take place in Roman society. The work emphasizes that it is impossible to distinguish between public and private Roman law in ancient time. We emphasize that public affairs as a disengagement of citizens' involvement in public affairs, where the citizen acts as a full subject of Roman law, influences the development of the individual as a free person, who was responsible for the state's fate in republican Rome. The article explores the system of spiritual values that formed the public aspect of the law of republican Rome from the standpoint of legal ontology. The results of the analysis establish that the moral sphere in Roman law is inseparable from the legal sphere. The work allows us to conclude that the involvement of Roman society in the system of values, especially religious, was carried out through education, education, upbringing of youth. The research came to the conclusion that one of the main properties of the legal system of Roman society is the formation of legal acts of the ethnos from non-legal phenomena, namely: enshrined in the customs of moral, ethical and religious spheres of life, forming legal awareness and behavioral aspect for each individual. The analysis established the axiological substantiation of the legal system as a value ideal of each ethnic group, determining the perception of individuals about the common good. The study substantiates the need to consider legal provisions in a holistic legal system within the ontology, anthropological aspect, axiology of law and values in law, epistemology, which helps to understand the possibility of constructing legal provisions from non-legal acts, praxeology of the legal system.

Keywords: *private aspect of Roman law, personal good in Roman law, public aspect of Roman law, worldview of the times of republican Rome, legal values of republican Rome, private interest and common good in republican Rome.*